

MAKKAY JÁNOS PANNONIA VAGY DÁCIA?

Megjegyzések a magyar ősrégészet múltszázadi és jelenkori történetéhez

A közelmúltban Bóna István (a továbbiakban B) két cikket jelentetett meg a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményeinek 18., 1986. évi kötetében, a 21–82., illetve a 95–113. oldalakon. Jórészt általam írott, részben népszerűnek, részben tudományos célúnak szánt munkákat bírálva. Az alábbiakban a bírálatok esetenként inkább pamflet-szerű, semmint tudományos érdekű tetteit szeretném rövid elemzés alá venni, és ha a rendelkezésre álló adatok ismételt elemzése úgy hozza magával, visszaautósítani. Mint az olvasó tapasztalni fogja, következetesen csakis olyan dolgokról lesz szó, amelyek valóban a régészettudomány körébe tartoznak, és nem foglalkozom olyan kérdésekkel, amelyeknek az elfogulatlan tudományos kutatáshoz semmi közük (jóllehet B hosszú bevezetéseket szánt ilyesmiknek).

Általános megjegyzésként talán annyit, hogy mindenkinek kijár a *ius erroris*. Ha azonban valaki csaknem száz nyomtatott oldalt szán arra, hogy mások valós vagy vélt hibáit, tévedéseit okkal vagy ok nélkül korigalgassa, akkor vélhetően *különösen* vigyázni kellett volna arra, hogy újabb tévedésekkel ne terhelje tovább a szóban forgó, kétségtelenül kuszává vált témakört. Nem is beszélve arról, hogy szemmel láthatóan szándékos belemagyarázásoknak, ferdtéseknek, jó néhány adat minden eddiginél hanyagabb kezelésének semmiféle helye nem lehet.

1. B 27, columna sinistra (a továbbiakban c. s.), 26–29. sorok: egy csepini – csepényi leletgyűjtést *nem én* ötlöttem ki, hanem – úttörő elődeink nyomán – így írt róla már B is, igaz, hogy még bonyolultabban: Eszék és Csepin (tehát még nála sem Csepény: ArchÉrt 89, 1962, 277).

2. B 27, columna dextera (a továbbiakban c. d.), 1–18. sorok: a Jankovich-korongok sorrendje nálam nem hibák halmazának eredménye, nem téves elméleti alapok következménye. Hanem egészen egyszerűen Rómer 1865 sorrendjét vettem alapul: a–b–c, tehát a korongok legelső, még ábrák nélküli közlését. Másrészt a ma érvényes MNM leltári számok szerint vettem őket sorba. Tehát 5. 1852. 18 = 68. 24. 127, majd 5. 1852. 20 = 68. 24. 126

(eddig tehát az Érdy-sorrend!), majd az újra nem leltározott korong: 5. 1852. 19. B e kérdéshez fűzött feltevései tehát találgatások. Számomra úgy tűnik, hogy e három korong leltári számainak megállapítása, mint B is írja, valóban reménytelen (26). Hiszen B ebben a cikkében, amelynek fő célja mégis e Jankovich-korongok kérdéseinek a rendbetétele volt, rögtön a bevezetésben elvétí a leltári számokat. Úgy véli ugyanis, hogy a szerintem 1968-ban újra nem leltározott korongot mégiscsak átletározták, és így az 5. 1852. 19-es Jankovich-darabnak ma 68. 24. 125. lenne az új leltári száma (26). Meggyőződhet róla, hogy nem így van: az MNM Régészeti Leltárába 68. 24. 125. alatt egy lelőhely nélküli aranyhuzal van beírva (Ö 657). Nem ellenőriztem B két cikkének minden, „helyesbítés” okán hozott adatát, de ez a „korrekciója” kissé megingatta bizalmamat.

3. B 27, c. d., alulról 21–23. sorok: nem tudom, honnan származik az az adata B-nak, hogy „óriási energiával” kerestem a korongokat az *Ornatus*-ban. Mint alább a 35. pontból kiderül, B meglepően kevés figyelmet szentelt annak, hogy pontosan idézze az *Ornatus* adatait.

4. B 28, c. s. 1–31. sorok: B szerint a következőket írtam: „Az ötletet, hogy a korongok Jankovich valamely *saját* s éppenséggel „pannoniai” birtokán kerülhettek elő, csak egy minden más lehetőséget elutasító elmélet szülhette.” A valóságban nemcsak Jankovich pannóniai, hanem pannóniai (dunántúli) és felvidéki (ma szlovákiai területen levő) birtokairól írok. Továbbá arról, hogy a korongok akár Jankovich birtokain, akár másutt is előkerülhettek: „Another possibility is that . . . they were not found on his estates”. B állítása tehát nem felel meg a valóságnak.

5. B. 28, c. d. és 29. c. s., felül: bírálja azt a mondatomat, hogy „sem hazánkban, sem másutt Európában egyetlen múzeumban, egyetlen kincskereskedőnél nincs nyoma olyan korú és jellegű aranyak felbukkanásának, amelynek a bécsi leletek alapján legalább részben Tiszaszőlősről származniuk *kellett*” (Makkay 1985/1, 21, saját kiemelésem). B szerint ugyanis van nyoma ilyeneknek, ezek pedig a Jankovich-korongok lennének. Én azonban nem bármiről írtam, hanem *olyan jellegű* ara-

nyakról, mint amelynek Szőlősről Bécsbe jutottak. B gúnyolódása ellenére ma is áll, hogy sem az USA-ból, sem Nyugat-Európából ma sem ismerünk olyan „bécsi típusú” aranyat, amely egyúttal szőlősi is lehetne. Az már B további feladata, hogy az Érdy–Jankovich–Literáti-féle Tiszaszőlős-elméletét konkrét adatokkal is bebizonyítsa, és nem csak látványos találgatásokkal.

6. B 31, c. s. alulról 3–12. sorok: B nem értette meg, mit is írtam Hampel megjegyzéséről a Storno-korong rajzán. Úgy véli, hogy a *Bük/k* megjegyzést „párhuzamként, netán lelőhelyként” értelmezem. Szövegemben szó sincs lelőhelyről (Makkay 1985/2, 20). Egyszerűen arról van szó, hogy Hampel, aki a Storno-korongról készített rajzát élete végéig őrizte, az 1882-ből származó rajzára 1898-ban vagy később ráírta, hogy [a Storno-korong párhuzama a] *Bük/k* korong. Ami pedig igaz is! Ennek megfelelően soha nem írtam le azt, hogy a Storno-korong lelőhelye esetleg *Bük/k* lehetne.

7. B 30, 5. ábra: a Storno-korong B-féle rajza nem Hampel vázlatának felel meg (ahogyan azt az ábra aláírásában állítja), és nem készülhetett Makkay 1985/2 nyomán, hanem B saját fantáziájának az eredménye. Honnan vette pl. a cca 1/2 méretarányt? Honnan tudja, hogy hol volt a két-két átlukasztás, hogy a befelé haladó dudorocskák egy része nagyobb volt a többinél, hogy a dudorok milyen mesze voltak a peremtől, és hogy körülöttük kis poncolt árkocskák is volt (van). E kérdésben német kivonata még jobban eltér a valóságtól. B megjegyzésével (73) *ellentétben* egészen pontosan utaltam a Storno-korong adataira az Ötvösmű-kiállítás katalógusában (p. 12, No. 7), másrészt csak gyenge lehetőségként említettem, hogy a darab akár a Csepin-Csepény kincs része lehet: „this piece *may have come from Csepin*” (Makkay 1985/2, 10). B nem vette volna észre, hogy itt csak feltételes módról van szó?

8. B 31, col. d.: B szerint a 2. Jankovich-gyűjtemény három és a Storno-korong azért származik „okvetlenül azonos leletből”, tehát a tiszaszőlősből, mert van egy közös vonásuk. Mégpedig az, hogy már 1852. január 22-én sem lehetett semmit sem tudni a lelőhelyükről. Ezt a már 1852-ben ismeretlen lelőhelyet B 1987-ben Tiszaszőlős „folklor-

ja" alapján határozza meg: „A Tariczky Edétől [természetesen Endre] évtizedekkel később gyűjtött tiszaszőlősi folklorban emlegetett aranylemezes „csatok”, amelyek 8 számhoz [feltehetően nem nyolc különböző számhoz, hanem a nyolcas számhoz] hasonlítottak, megfelelni látszanak kettébe hajlított, illetve összegyűrt dudoros korongjainknak.” (B 31). Képzletben hasonlítsunk hát össze egy ilyen, kettébe hajlított három-dudoros korongot azzal, amit a Tariczky által megőrzött szőlősi folklor mond a csatokról: „Több nemű arany csatok melyek közt volt olyan is, melynek, a hímnek párja 26 latot nyomott. Különösen volt 6 és 6 pár aranylemezes-csat a 8-as számnak alakjában, csak hogy az alsó fele nagyobb körű volt, mint a felső fele. – Egyik hat pár nagyobb alakú volt ismét, mint a másik hat pár; s egyik-egyik párnak társa gombbal volt ellátva, a másik pedig lyukasított volt az egybeakasztás végett.” (Makkay J.: *The Tiszaszőlős treasure*, sajtó alatt, Budapest, Akadémiai Kiadó, Doc. XXI). Ezek a csatok lennének tehát B jelöltjei a tiszaszőlősi inventárban a négy vagy három Jankovich-korong számára!

B német kivonata (80) egyébként valótlanul mutatja be a külföldi szakembernek Tariczky múlt századi kutatásait, amikor azt állítja, hogy azok „mit der heutigen Fachbezeichnung – Folklorensammungen” voltak. Ha gondosabban elolvasta volna Römer Flóris beszámolóját (Römer 1878, 178–179), akkor láthatta volna, hogy Tariczky komoly régészeti kutatásokat végzett. B nyilván nem tud arról, hogy Tariczky az 1876-os régészeti kongresszushoz legalább 22(!) levelet küldött, amelyek mind régészeti tárgyak, sőt igen jó térképet és rajzokat készített Tiszaszőlős régészeti lelőhelyeiről és leleteiről. Végül ha szentelt volna figyelmet Tariczky magyar nyelvű cikkeinek is, rájött volna, hogy a tiszaszőlősi lista Römer-féle francia szövege helyenként mégiscsak pontatlan, és alaposan le van rövidítve. B tehát minden alap nélkül kérdőjelezte meg Tariczky hitelét, és különösen német nyelvű kivonatában ezzel félrevezeti az olvasót. Mindezek, valamint az összehajtott korongok és a 8-as alakú csatok „hasonlóságának” a fényében kell tehát megítélnünk a B-féle tétel komolyságát, azaz a három Jankovich-féle és a Storno-korong tiszaszőlősi eredetét.

9. B 34, c. s. felülről 3–6. sorok: B kurzívan is kiemelt szövege *nem felel meg a valóságnak!* Az Orlovinyák helynevet, mint lelőhelyet, nem hall-

gattam el! Sőt, még B-t is megelőzve, én írtam le leelőször a 20. században, hogy a csepini (B-nál csepini–eszéki!) – csepényi korongok nem másutt kerültek elő, mint az Orlovinyák-pusztán, a Várhov-dombon (Makkay 1985/2,5): „The site itself was . . . most probably on the Orlovinyák = Orlovinjak farmstead, in a village called Tényő or Ténye at that time, on the Várhov mound . . .”. Sőt, én közöltem erről a legelső térképet is (Makkay 1985/2, 19. felső ábra). B haragját valószínűleg az váltotta ki, hogy bár – mint maga írja – állandóan lapozgatja a múlt századi magyar régészeti irodalmat, de Römer 1865 mégiscsak elkerülte a figyelmét.

10. B 32, c. d.: B kioktató hangon közli, hogy az eddigiekben „említett helységnevek, Eszék és Orlovinyák kivételével, hibás magyarsággal íródtak.” Szerinte a helyes magyar formák a következők:

Csepény Tényő/Tényő
Nálam e két helynév (Makkay 1985/2, 5.):

Csepény Tényő
B e kritikája tehát alaptalan köztözködés.

11. B 34, c. d. alsó bekezdés: B azt állítja, hogy „különös jellemzést” adtam Glembay Károlyról. A valóság az, hogy egyáltalában nem jellemeztem Glembay Károlyt (megteszi azt most B maga), csak megírtam feltevésemet, hogy valószínűleg a nevezetes Glembay-család tagja. Egy népszerűsítő könyvben ez alighanem szükséges volt, hiszen erről a családról szól Miroslav Krleža híres munkája. Az viszont tény, hogy Glembay Károly *különösen* a magyarokhoz húzott, hiszen Ferenc József 1849-es olmtüzi manifesztumától 1868-ig Horvátország politikailag el volt különítve Magyarországtól. Glembay pedig ezekben az években régészeti leletek ügyében nem a császárvárossal levelezett, hanem Pest-Budával!

Valójában B jellemzi különös módon Glembay Károlyt (34–35). Többször is kiemeli, hogy „gyönyörűen és pontosan rajzoló, *precíz adatokkal* [kiemelés tőlem] és méretekkel dolgozó” mérnök „pontos rajzán”, „a mérnök rajzművészete”, „hajszálpontosan lerajzolta”, „kínos pontossággal leméricskélte”, etc. A korongokról való Glembay-féle leírás viszont B szerint nem „egyéb rosszul sikerült elméletnél”, nem lehet tudni, hogy a kínos pontosságú mérnök a forrásokhoz és adatokhoz „mit tett hozzá”. Mégpedig azért (B szerint), mert „egy magára hagyott, elkeseredett, történész-régész hajlamokkal megvert idősférfi” lett belőle. B szerint tehát „Azok a kísérletek, ame-

lyek kizárólag Glembay levélére támaszkodva szeretnék azonosítani a tenjei [tényei vagy tényői] korongokat, eleve kudarcra vannak ítélve” (B 35, c. d. alul). Ebben a pillanatban a „kísérletek” csak az én kísérletem (singularisban), hiszen előttem és rajtam kívül mindaddig senki más nem foglalkozott Glembay adataival (és miután cikkemből rájött Römer 1865 létezésére, immáron B is). B elmulasztja megemlíteni, hogy Glembay adatain kívül milyen más adatokat ismer a várhovi korongok felfedezésére. Az egyetlen ilyen adat von Sacken báró összehasonlítására lenne. Ez azonban egyáltalában nem zárja ki Glembay adatainak a hitelességét (amelyek, egyetlen, vagy inkább két darab kivételével) csak a súlyra vonatkoznak. Arról folyik tehát a szó, hogy három, közel azonos *méretű* korong volt von Sacken kezében. *Ettől azonban még lehetnek különböző súlyúak*, ehhez csak az kell, hogy különböző vastagságúak lettenek legyenek. Ez a lehetőség nem jutott B eszébe. Ebben az esetben ugyanis Glembay precizitása és a „korabeli Európa legnagyobb ősrégésének”, von Sackennek a koronglyukakon való átnézegetése (miközben elmulasztotta például lemérni, vagy éppen lerajzolni őket!) igen jól összhangba hozhatók.

12. B 32, c. d.: „A levelet, illetve Römer írását [Römer 1865-ről van szó!] teljes terjedelmében újraközli Makkay János is, a *lelőhelyet közlő kövérbetűs cím elhagyásával* (Makkay 1985/1, 160–161).” B állítása nem felel meg a valóságnak, nem közöltem a teljes Römer-cikket! B-nak erre a valótlan állításra a 9. pontban tárgyalt ötletéhez volt szüksége.

13. B 35, c. s. 23–27. sorok: B elmulasztotta megemlíteni, hogy a Bécs és Pest-Buda közötti hajdani gyors tudományos tapasztalatcseréről való megjegyzést – aranykorong-ügyben – nálam olvasta (Makkay 1985/1, 163. Nem korrekt eljárás!

14. B 35, c. d. alul, 36 c. s. felül: B elmulasztja megemlíteni, hogy „megállapítása”, miszerint a tényői legény korongjai az Egger-testvérekhez kerültek, nem az ő eredeti gondolata, hanem ezt is nálam olvasta (Makkay 1985/2, 7), sőt, majdnem szóról-szóra vette át az én szövegemet, idézés nélkül. Szintén nem korrekt eljárás!

15. B 38, c. d. alulról 13–17. sorok: B szerint cikkemben „Így lesz . . . egy és ugyanazon korongból két különböző lelet: „Kársz Géza 2. korongja” (1985/2, Cat. 15) és a Rosen-

berg-korong (Cat. 19), – mindketto ismeretlen lelőhellyel”. Szövegemben ez a rész egészen pontosan így szól: „This piece can be identical with the Karlsruhe (Cat. No. 19) or with the Stuttgart (Cat. No 6 or 7) disc.” (Kiemelés tölem.) Tehát nem és, hanem *vagy* (angol *or*). Ami az egyiket illeti, stimmel is, hiszen a korong valóban a ma még lappangó Rosenberg – Karlsruhe darab.

15a. B 39, c. d. 1–7. sorok: B az MNM 233. 1871. 1. darab, a Ráth-féle lelőhelyének meghatározásához ilyesféle érveket használ: Egger Sámuel jól ismerte az akkori földbirtokosokat (kiket? és honnan tudja ezt B?), Adamovics nem sokáig őrizgette a maga aranylemezt (honnan tudja B?; másrészt nem is volt neki korongja, hiszen a három darabját feleségének és két menyének ajándékozta); jó pénzért megvált tőle; etc. Fenntartom tehát korábbi állítástomat, hogy e korong lelőhelye olyasféle adatok alapján, mint amelyeket B citál, továbbra is tökéletesen ismeretlen!

16. B 40, Adamovicsék 2. korongja: egy *ma* 47,92 grammos aranytárgy 1860 körül lehetett bizony 50–51 gramm súlyú, amint az éppen a csáfordi korongok múzeumba kerülés előtti történetéből kiderülhet (sósavas kezelés, kis darab kismetszése). Ebből a megfontolásból egyelőre csak feltételesen választottam szét a középső súlyú „csepini–csepényi” pár két darabját.

B szerint (41, c. s. felülről 12. sor) „nincs más lehetőség, [mint az,] hogy a stuttgarti korong azonos Adamovics Lászlóné korongjával (így már *Makkay* 1985/1, 162 is),...”. Ezt az „is” nélkül kellett volna írnia, mert ezt először és egyes egyedül én állapítottam meg, nem pedig B.

17. B 43, c. s. 7–10. sorok: azt, hogy Hampel a Jankovich 1. és 3., valamint az MNM 233. 1871. 1. (Ráth-féle) korongokat tartotta csepinieknek, nem B tisztázta (ahogy az idézett helyen véli), hanem én: *Makkay* 1985/2, 9., c. s. 30–35. sorok. Ismét nem korrekt eljárás!

18. B 44, c. s. alulról 7–8. sorok: B állításával ellentétben, a csepényi aranyknak sehol sem költöttem „új lelkörülményeket”, vagy pedig B és én egészen mást értünk egy régészeti leletegyüttes lelkörülményein. Egyszerűen azt írtam, hogy a kincs eredeti *lelőhelye* nem a kút oldala volt. Ez nem *lelkörülmény* költése, hanem egyszerűen egy más lelőhely javaslata. Nyilván nem szükséges B számára részleteznem, hogy mi a különbség *lelőhely* és *lelkörülmény* között.

19. B 51 nyomtatott oldal (!) terjedelmű cikkében egyetlen szót sem veszteget arra az adatra, amely szerint a berlini Staatliche Museen egyik elődjébe nem egy, hanem *három* aranykorong került Eggeréktől, feltehetően a „csepényi” együttesből (az adatokat lásd *Makkay* 1985/2, 7). Erre a hallgatásra azért volt szüksége, mert csak így lehet (és még így sem könnyen!) az MNM 233. 1871. 1., tökéletesen lelőhely nélküli korongját a csepényi együttesbe sorolni, mégpedig anélkül, hogy önkényesen meg kellene változtatnia Glembay súly-adatait (annak összevont értékét, amelyet ezúttal B mégiscsak komolyan vesz). Emiatt azonban a hat korongból a 233. 1871. 1. igen nagy súlya miatt „fel kell áldoznia” (az én kiemelésem) egyet, így lesz az együttesből csupán öt darab, Glembayból komolyan nem veendő családott és öreg férfi, és hat darabos együtteséből „képzelt aranykincs” (B 40). Mindez kielégítő példa a források önkényes használatára.

20. B 48, c. d. felülről 3–6. sorok szerint kétségbe vontam a marosvásárhelyi csüngő lelőhelyét. B állítása nem felel meg a valóságnak! Nem vontam kétségbe a darab lelőhelyét, mert nincs neki ismert lelőhelye (a kérdéshez lásd még a 18. és 35. pontokat is!), csak annyi, hogy Marosvásárhely. Ez pedig nem lelőhely, hanem egy város területe, amit pedig, mint lehetséges térséget, nem vontam kétségbe sehol. A tárgy egyébként nyilvánvalóan *szórványlelet*, és B által kifogásolt szövegemben pontosan ezt írtam róla.

21. B 49–50, c. s. alulról 2. sor: B szerint az ercsi csüngő, *tiszta lelkörülményekkel, jó együttesben, hihető lelőhelyről* került múzeumba. A lelőhely hihetőségéről B nem tudott meggyőzni, ami pedig a darab „tiszta lelkörülményeit” illeti, B és én nyilvánvalóan egészen mást értünk megbízható, tiszta lelkörülmények alatt.

22. B 56, c. s. 27–31. sorokban B korrigálja, amikor azt írom, hogy Pósta Béla 1884-ben már a Nemzeti Múzeum szolgálatában állott (*Makkay* 1985/1, 64. és 197), és szerinte csak 1885. december 15-én lépett írnokeként munkatársai közé (tehát az 1884-es kiállítás rendezéskor nem kellett hivatalból látnia a szőlősi, Bécsben levő nagy csüngőt). Másként tudta ezt Banner János, aki szerint Pósta „1883-ban – még mint egyetemi hallgató – a Magyar Nemzeti Múzeumban napidíjas szakdijnok” volt (Pósta Béla születésének százados ünnepe 1862–1962. Bp. 1962,

5.). Maga Pósta is megírta (ArchÉrt 19, 1885, 109–110, a füzet 1885. április 15-én jelent meg), hogy már mintegy két éve tanulmányozgatta az MNM éremgyűjteményét, tehát bejáratos volt oda.

23. B 56, c. s. alulról 20–26. sorok, továbbá B 106, c. d. alulról 10–12. sorok: azt olvashatjuk, hogy alaposan lebecsültem a zseniális régészeti szerző, Pósta Béla képességeit, amikor azt írtam, hogy az általa megvásárolt mojrádi kincset teljes egészében népvándorlás korinak ítélte. B szerint a „mojrádi leletet népvándorláskorinak... először Fettich Nándor tartotta 1943-ban...”. Ez az állítása azonban nem igaz! Pósta a kincset teljes egészében népvándorlás korinak tartotta, és úgy is leltározta (vagy leltározta) be: az Erdélyi Múzeum Évkönyve az 1912. évre, Kolozsvár 1913, 35. és 40. oldalai szerint „Népvándorláskori csoportunk gyarapodása ebben az évben igazán hatalmas... Most Szilágymege területéről került egy hatalmas aranylelet gyűjteményünkbe, amelyben mintegy 150 aranytárgy fordul elő.” és „Aranytárgyak, vételből: 4 őskori, 467 népvándorláskori, ...”

24. B 57, c. d., felülről 13–14. sorok: az előbbi pontból kiderül, hogy a kincs kolozsvári darab- (vagy tétel-) száma nem az én találmányom (mint B állítja), hanem Pósta Béla hivatalos jelentéséből származik.

25. B 58–63, különböző helyek, így pl. 63., c. s.: „Abban viszont téved *Makkay* János, hogy kora középkor kutató szakembereink háromnegyed évszázadon át ne figyeltek volna fel Tariczky Rómernél közölt soraira (így i. m. 35),...”. *Nem tévedek*, mert nem is írtam arról, amit itt B állít! Ugyanis egyetlen szót sem írtam kora középkort kutató szakembereinkről. Kizárólag arról írtam, hogy Tariczkykn kívül 1884 és 1955 között egyetlen magyar szakember sem figyelt fel a tiszaszőlősi kincse, ősrégészetünk 1955-ig egyetlen írott szót sem szentelt e kérdésnek. Azt természetesen nem vitatom, hogy népvándorlással foglalkozó szakembereink olvasták Tariczky cikkének francia fordítását (bár ennek én B munkáiban nem nagyon találtam nyomtatott jelét). Fenn kell tartanom tehát azt az állítástomat, hogy a „Bécsbe jutott tiszaszőlősi aranyletről ősrégészetünk mit sem tudott” 1884–1955 között. Szigorú kritikáját követően egy oldallal később (59) végül B is elhiszi, amit Patay Pál már réges régen (Jászok 2:5, 1955. okt. 38–41), magam néhány éve megírtunk: „a tiszaszőlősi kincs 70 éves hazai érdektelenség áldozata lett”.

B hosszas eszmefuttatására tehát azért volt szükség, hogy ezt a megállapítást mint a sajátját közölhesse velünk.

Nemcsak a tiszaszőlősi kincs, hanem más, réges régen napvilágot látott kincsek ügyében valóban nagyon fontos a múlt századi nyomtatott és kéziratban maradt források lapozgatása. B bizonyára olvasta könyvecskémbe azt a részt, miszerint Ipolyi Arnold „Értesülését aligha azokból az 1846 óta Bécsben többször is megjelent könyvekből szerezte, amelyek megemlítették, sőt egy esetben még metszetben is közölték a kincstárba 1840-ben beszállított aranytárgyakat.” (Makkay 1985/1, 26–27). Bármilyen szorgos lapozgatója is volt B a múlt századi elődök munkáinak, bizony csak valamikor 1985 szeptembere után kezdte ő el ennek a mondatnak a nyomán keresgélni ezeket a régi híradásokat. Cikkében pedig csak azokat használja, amelyek kópiája megtalálható az MTA Régészeti Intézet Adattárában. J. G. Seidl Krónikáját idézi (B 58, col. d. felül), három árucikket hibával. Az eredetiben ui. nem Tisa-Söllös, hanem Tisza-Söllös van, nem *Golddrahten*, hanem *Golddrähten*, nem *im Gewicht*, hanem *im Gewichte*. A szóban forgó mű pontos címe pedig nem *Österreichische Blätter für Literatur und Kunst* . . . (ahogy B az MTA RI kartonjáról idézi), hanem *Schmidl's Österreichische Blätter für Literatur und Kunst* . . . VIII. Ungarn mit seinen Nebenländern. A. Königreich Ungarn. Ezen kívül a többi, általam csak *említett* egyéb munkát Bécsből B nem használja. Furcsának tartanám, ha soha nem vette kézbe azt a könyvet, amely valahogyan mégis csak a tiszaszőlősi kincs őskiadványának számít, hiszen ott van benne az egyik szőlősi tárgy metszete is. Még furcsább lenne, ha kiderülne, hogy úgy írt a nagyszentmiklósi kincsről, hogy annak editio princeps-ét sohasem látta. Aból a tényből, hogy hosszú cikkében nem hivatkozik a tiszaszőlősi 10 menetes aranytekerics metszetben 1850-ben (!) közölt ábrájára, arra kell következtetnünk, hogy a nagyszentmiklósi kincset 1850-ben közlő kötet sohasem volt a kezében: Joseph Arnth: *Die antiken Gold- und Silber-Monumente des K. K. Münz- und Antiken-Cabinetten in Wien. Mit XLI Tafeln. Wien 1850.* A tekerics metszete a G VII. táblán alul közösen látható.

26. B 59, c. d. 4–5. sor, 63, c. s. 7–8. sor, c. d. 14. sor: „a Tariczky Edétől [mint már láttuk, Endre] 1876-ban feltalált fantasztikus lovasír”, Tariczky „álmodta meg a lo-

vával eltemetett aranyvértes, arany-sisakos lovagot”. Mindez nem így van! Salamon Elek szőlősi birtokos özvegye 1840. július 12-én írott hivatalos levelében ugyanis a következőket jelentette: „viri olim praepotensis cadaver, elluvione Tibisci praecindigitatum effodiendo, aureas fibrillas, alias idgenus armigerorum eius aevi ornamenta comperiendo”. Tariczky ezeket, a bírósági nyomozati jegyzőkönyvekben megőrzött iratokat sohasem látta, így az ő későbbi „folklor”-gyűjtése, valójában gondos terepjárási adatai nagyon jó összhangban vannak ezzel – és a többi – bírósági okirattal. B egyébként szó nélkül hagyja azt, amit hangsúlyozottan kiemelt: Tariczky először rézkorinak (!) akarta keltezni a szőlősi aranyakat (Makkay 1985/1, 46).

27. B 62, c. s. alulról 5–6. sorok: Tariczky magyar nyelvű eredeti szövegének Römer-féle francia fordítása – B állításával ellentétben – nem pontos. Ezt – amennyiben összehasonlítja a két szöveget – B maga is be fogja látni.

28. B 63, c. d., csillag alatti jegyzet: B eme eszmefuttatása, azon kívül, hogy semmi köze tudományos kérdésekhez, nem felel meg a valóságnak. A „billikom”-ról én nyomoztam ki, hogy korongolt edény, és remélem feltételez rólam annyit B., hogy tudom: a rézkorunkban még nem használtak korongolt kerámiát. Másrészt 1982 decemberében, amikor B a billikom rövidevel korábban felfedezett fényképét elkérte tőlem felhasználására – és természetesen meg is kapta! – tájékoztattam arról, hogy az edény várakozásomnak megfelelően korongolt volt. Népszerűsítő könyvem megírásához akkoriban még hozzá sem kezdtem, így a B által itt gyanított prekoncepciónak – egy régész talán jobban megérti, ha így írom: – időrendi akadályai is lettek volna. Mindezeknek, továbbá annak a tudatában, hogy B most engem is megelőzve (lásd még a 32. pontot is!) először közli évtizedek óta a billikom fényképét, ezt a jegyzetét nemcsak teljes egészében valótlanak tartom, hanem bármiféle tudományos igényhez méltatlannak is.

B egy további torzítása az is, hogy szerinte a billikomot könyvecskémbe kissé megszépítve rajzoltattam át (B 60). Ha valaki a B által most közölt fényképet és a rajtot egymás mellé teszi (B 18. ábra, illetve Makkay 1985/1, 3. ábra), akkor láthatja, hogy megszépítésről szó sincs! Egy további, minden alapot nélkülöző B-féle feltételezés a billikom színével kapcsolatos. Így ír (63, csillagos jegyzet): „18 képünk régi fel-

vételén a tiszafüredi [helyesen tiszaszőlősi, csak a felvétel van és a billikom volt a tiszafüredi múzeumban] talpas csésze csillogó feketének látszik, nyilván simított felülete, sötétszürke színe és a megvilágítás miatt”. B téved, a serleg nem azért látszik feketének, mert sötétszürke volt, hanem azért, mert valóban csillogó fekete volt. Nem akarom most idézni Tariczky számos leírását a billikomról, amelyekben kivétel nélkül csillogó fényes fekete színéről ír, mert B ezeket az adatokat is a folklórba fogja utalni. Ehelyett Hampel Józsefet idézem, akinek még a kezében volt az edény 1898-ban. Azt írja, hogy „egy feketés . . . sima felületű edény, . . . amely majdnem antik ízlés szerint van fölépítve”. A füredi múzeum leltárkönyve (1877. 13., ill. 58. tétel) szintén fekete színű serlegről beszél. B számára azért lett volna fontos e billikom szürke színe, hogy alább bemutatásra kerülő, szarmata-kori „párhuzamaihoz” jobban hasonlítsón.

A zakroi obszidián-kehely nem a B által kitalált okból került könyvem kepei közé. Rézkori obszidián-edényről volt szó, és mivel nem sikerült a Cimeliotheca-ban leírt, magyarországi obszidiánból csiszolt, 18. század végi edényre rábukkannom, mégis szerettem volna bemutatni, hogy valóban létezik obszidián-edény. Tálakról nem állott rendelkezésemre felvétel (az acem-höyüki leletek töredékek!), viszont éppen kéznél volt Sugár Lajos felvétele erről a zakroi edényről. B találgatásai és gyanúsítgatásai helyett ez az igazság!

29. A billikom-kérdéshez tartozik még a következő: ha valaki veszi magának a fáradságot, és a tiszaszőlősi billikom fényképét (B 18. ábra) a B által idézett párhuzamai, „testvérei-rokonai” (B 61) mellé teszi, akkor láthatja, hogy azok bizony édeskevésbé testvérei-rokonai a szőlősi billikomnak. Az összehasonlítás megkönnyítésére összeállítottuk a B által idézett szarmata-kori „párhuzamok” rajzait (egyetlen kivétellel, ami szintén tökéletesen eltér a szőlősi-től): 1. ábra. Tényleg komolyan gondolja B, hogy *ilyen* „testvéri-rokoni” párhuzamokkal keltezni lehet egy edényt, és *eme* párhuzamok alapján ítélve a billikom „egyértelműen szarmata sírból származott”? Az adatok ellenőrzéséhez megemlítjük, hogy Párducz Mihály 1950-ben megjelent könyve nem a Szarmatakor II, hanem a III.

30. B 63, c. d. felülről 14–16. sorok: tökéletesen hamis, és a tájékozatlan olvasót könnyen félrevezető beállítás B részéről, hogy a moigrádi ún. népvándorlás-kori leletek-

ből én alkottam hunok korabeli vagy utáni gepida főnököt. Ezt a főnököt ugyanis maga B alkotta meg (B 95, c. s.). Én – elfogadva B meghatározását, csak azt feltételeztem, hogy ez a főnök nem mojrádi, hanem szőlői szék-, illetve sírhelyű lehetett. B maga is belátja most, hogy ő volt az egyetlen „éceszgeber”, sőt az is kiderül, hogy 1976 után még legalább hat évet várt, amíg mainzi kutatók pár soros véleménye után rájött, hogy tévedett. Van azonban ennek a beismerésnek egy aprócska szépséghibája. Mégpedig az, hogy német kivonata *nem tartalmazza* az önbeismerést, és ennek megfelelően a B 108, 2. jegyzetre a német kivonatot nem utal. Mindez így a népvándorlás-kori kincsekben dúsgazdag és nyugati szakvilági központ, Mainz szakemberei számára szóló híradás is lehet: hadd tudják ott úgy, hogy B már öelöttük is biztos volt a mojrádi ún. népvándorlás kori kincs hamisítvány voltában. A teljesen korrekt eljárás az lett volna, ha B német kivonatában (B 111–113) ott lett volna 1969/70. telén íródott mondata is. Amely nemcsak az 1974 karácsonyára megjelent könyvében felejtődött benne valahogy, hanem ott található később megjelent idegen nyelvű kiadásaiban is, a német nyelvűben például a 28. oldalon: die Gepiden hatten „ihren Hauptsitz ... wahrscheinlich auch weiterhin im eben genannten früheren Siedlungsgebiet (Grab von Ermihályfalva, Mojrader Fund)”, és 29. old.: „Fürstliche Residenzen sind ... nur in ... Mojrgrad (im römischen Porolissum) und Apahida ... bekannt” (Bóna 1976).

31. B 61, c. d. 1–2. sorok: B nézetével szöges ellentétben Elek Menyhért állításait nem én vontam kétségbe, hanem törvényes osztrák, magyar, majd később ismét osztrák és végül magyar bíróságok, kitartóan, csaknem 25 éven át. Egyébként Elek Menyhért abban a vallomásában, amikor – először és utoljára – megjelent a bíróság előtt (és forrás is maradt róla), 1848. február 5-én az egri törvényszéken saját maga állította, hogy a szerinte csekélyke értékű kincsrészt „az azt találóktól becsentüli áron több alkalommal váltotta ... magához”. Ez egyébként tökéletesen bizonyítja Tariczky ama „Folklór”-adatát is, hogy a tiszaszőlői birtochosok 10–20 koronáért szedegették össze a kincs darabjait. Mivel pedig az Elek Menyhérthez került ún. Elek-kincsről a királyi ügyész írta le (sokszor!), hogy azt Elek Menyhért tőle, a vizsgáló ügyésztől erőszakkal vette el, ezek a becsentüli érteken megvett kincsrészek az ügyésztől el-

rabolt aranyakon *tüli* aranyak. A bécsi rész tehát nem háromötöde az egésznek (mint B minden alap nélkül véli a 61. oldalon), hanem jóval kisebb része annak. A tudományos veszteség B nézetével szemben (61) igenis tragikus. Mivel pedig a második *foraminosus aureus* eredetileg abban a kincsrészben volt, amelyet Elek Menyhért a királyi ügyésztől erőszakkal elvett, és amely sem Bécsbe nem került, sem más gyűjteményben nem bukkant fel azóta, szükség-szerű arra következtetni, hogy a kincsből igenis legalább két nagy csüngő, mellvért volt. Már ti. akkor, ha ez a *foraminosus aureus* valóban a mellvértet, azaz a nagy csüngőtípusú jelenti. Lehet tehát, hogy két, sőt három „mellvért” együttes előfordulása ellent mond a rézkori kincsek „belső logikájának (B 61) – szerintem inkább B preconcepcióinak – de pontosan megfelel a korabeli és későbbi, egyedüli források adatainak. (Az említett okmányokra és forrásokra Makkay, J.: *The Tiszaszőlős treasure, documents*).

32. B 98, c. d. B *ex cathedra* kijelentései nem felelnek meg a valószínűségnek, és az ilyesféle találgatások és gúnyolódások nem is valók egy tudományos célkitűzésű cikkbe. Tehát: nem sürgős segítséget, támogatást várva bocsájtottam Kiss Attila rendelkezésére az általam összegyűjtött, és akkoriban még sem B, sem Kiss, sem mások által nem ismert forrásokat Tiszaszőlősről. Egyszerűen annyi történt, hogy 1982-ben az MTA RI-ben munkahelyi vita volt A tiszaszőlői kincs c. kéziratomról (amelyre egyébként B is kapott meghívót, de nem jött el). A kéziratot a meghívottak rendelkezésére bocsájtottuk. Az elmélet tehát nem a levegőben terjengett (B szavai!), hanem közszemlére volt téve és vitára volt bocsájtva egy komoly testület vitaülésén. Kiss Attila pedig nem előlegben és látatlanban (B szavai!) volt tájékozva az adatokról, hanem jelen volt a vitaülésen, és előzőleg elolvasta a kéziratomat. Deklarációt nem vártam sem tőle, sem mástól, az pedig már pusztán csak B fantáziája, hogy akár Kiss (nem létező), akár mások deklarációival „elégedetlen lennék”, vagy lettem volna.

Még ennél is valótlanabb és durvább állítás, ami B 100, c. d. 15–17. soraiban található. Ez szó szerint így hangzik: „Makkay János Mojrád = Tiszaszőlős” elméletét a nyugati szakvilág fontos központjában a mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseumban a Magyar Nemzeti Múzeum régésze Kiss Attila kísérte meg elfogadtatni, – mindenesetre előbb (1982), mielőtt maga az elmélet

megalkotója kirukkolt volna vele.” A fenti munkahelyi vita 1982 elején volt, Kiss Attila tehát nem előtte rukkolt ki. Nem óhajtok Kiss Attila nevében nyilatkozni, de annyit le kell szögezni, hogy B eme megnyilvánulásai a valós tényeket semmibe vevő, egy kutató hitelét súlyosan sértő, és semmiképpen sem tudományos célzatú munkába való, alaptalan feltevések. Arról már nem is beszélve, hogy B-nak nyilván módjában lett volna 1987 szeptemberében megjelent pamfletjébe bevezetni, hogy az *ActaArchHung* 1987. április 2-án megjelent 38., 1986. kötetében Kiss Attila a 117. oldalon vizsgavonta (végeredményben általa nyomtatásban sohasem közölt) elgondolását. Röviden összefoglalva, Kiss Attila éppen olyan keretek között használta tiszaszőlői adataimat, ahogyan itt B a „billikom” fényképét. Vágjam most fejéhez, hogy előttem „kirukkolt vele”? Remélem, B is úgy látja, hogy a kolégák közötti információ-csere *korrekt* formái nagyon is lehetővé teszik, sőt egyenesen igénylik az ilyesfajta együttműködéseket, pl. billikom-fényképek vagy más adatok minden további hátsó gondolat nélküli rendelkezésre bocsájtását. Avagy amikor átadtam B-nak közlésre a billikom fényképét, vártam én tőle kedvező „deklarációt”? Nem tudom, B hogyan készíti elő tudományos munkái fogadtatását, én azonban azt az utat, amelyet itt számomra mintegy kijelöl, nem szoktam követni.

33. B 99, c. s. 4–7. sorok: a „mojrádi” kincs rézkori és népvándorlás kori tárgyai között van egy fontos különbség, amelyet itt B elbagatelizál. Ez pedig az, hogy az őskorinak tartott vagy tartható tárgyak esetében (az egyetlen kalapácsocska és egy-két karika kivételével) egyelőre sehol sem merült fel a hamisítás lehetősége. Én természetesen szeretném eredetiben is kézbe venni ezeket az aranyakat, de ezt egyenesen meg kell követelni azoktól, akik a darabok, a népvándorlás kori tárgyak hamisítvány-voltában ma már biztosak.

34. B 59–60, átmenő sorok: B téved, a tiszaszőlői gyöngyökre vonatkozó lelőhely-adatok (tehát hogy az aszóparti felfedezésből valók) nem az MNM Régisígtárának a Naplójában szerepelnek. B kétségtelen jelét adja itt annak, hogy az általa is nagyra becsült Hampel Józsefnek (B 56) nem minden művét ismeri alaposan. Hampeltől tudom ugyanis, hogy mind a tiszafüredi, mind a nagyváradai (előre jelzem B-nak, hogy nem tévedés, nagyváradai), mind a budapesti múzeumban levő gyöngyök az 1839-es fel-

fedezés valamelyik egységéből származnak, azaz az Aszópartról. Sőt, még egy rajz is található a munkájában. Az 1855-ben ajándékozott gyöngyök tehát nem 1854-ben, sem nem 1853-ban vagy 1852-ben kerültek elő, hanem 1839-ben. Egyébként én is eléggé világosan megírtam, hogy e gyöngyök nem tartozhatnak sem a rézkori együtteshez, sem egy feltételezett 5–6. századi előkelőség sírjához (Makkay 1985/1, 51, illetve a Hampel-forrásokra The Tiszaszőlős treasure, i. m. Docs. V, XLII, XLIV, LII, LVIII, LX).

Mielőtt a B két cikkével kapcsolatban felmerülő leglényegesebb, és egész régészeti kutatásunk érdekében feltétlenül tisztába teendő kérdésre rátérnék, szeretném röviden összefoglalni mindazt, amit a fentebb 34 pontban (amelyek sora még bőven folytatható lenne) röviden összeállított jegyzék alapján B cikkeiben kifogásolok. Ezek a következők:

a) olyasmiket ró fel nekem, amiket nem én írtam le először, nem én ötlöttem ki, vagy egyszerűen soha nem is állítottam (1., 2., 11., 18., 20., 24., 31., 34.).

b) A valóságnak meg nem felelő adatok alapján vádakkal illet, sőt nem egy esetben éppen az a valóság, amit ő nálam hibának vél (4., 9., 10., 12., 15., 18., 22.).

c) Kiforgat állításokat, pontatlanul idéz (5., 23., 25.).

d) Célzatosan olyasmiket magyaráz bele dolgokba, amelyek a vonatkozó szövegemben nem találhatók, és ezekből újabb „hibákat” állapít meg (6., 28.).

e) A valóságnak meg nem felelő dolgokat közöl (7., 27., 28.).

f) Azzal vádaskodik, hogy a hiányzó adatokat *vad teóriákkal* pótolom (72), miközben ő maga mindenkinél szabadabban engedve fantáziáját, az Érdy – Jankovich – Literáti Nemes Sámuel féle elmélettel valóban vad teóriát állít fel (8., 29.).

g) Más munkáiban olvasott megállapításokat a sajátjaként szerepeltet (9., 10, 13., 14., 16., 17.).

h) Alapvető forrásokat önkényesen figyelmen kívül hagy, máskor ilyeneket nem ismer, de a vonatkozó kérdésekről mégis mindent megoldó megállapításokat tesz (19., 26., 28.).

i) Számomra furcsa módon alapvető régészeti kategóriákat összetéveszt (18., 21.), majd ebből kiindulva ítéleteket hoz.

j) Olyan szubjektív, nem igazolható, személyeskedő megállapításokat tesz, amelyeknek sem az igazsághoz, sem a komoly tudományos kutatáshoz nincs semmi közük, sőt, mint rámutattunk, egyenesen szemben állnak a tényleges valósággal (3., 28., 32.).

k) Idegen nyelvű kivonata fontos kérdésben nem felel meg a magyar eredetinek, valószínűleg nem teljesen véletlenül éppen ott, ahol saját korábbi (az én munkámban kifogásolt), azóta tévesnek ítélt álláspontját mulasztja el megemlíteni (30.).

l) Végül egy végeredményben tudománytörténeti kérdéseket is tárgyaló cikkben megengedi magának, hogy esetenként hanyagul kezelje a forrásokat, egy nem létező régészeti együttest kreál, és eme „együttes” „tanulságait” más leletekre is kiterjeszti. Mindezt úgy, hogy akik az ő hanyagságát nem követték el, azokat alaposan kioktattja és megrója. Ez a témája a következő, befejező résznek. A kérdés alaposabb megértéséhez szükséges egy rövid bevezető rész is. Ez azért fontos, mert a benne elmondottak felismerése nélkül a B-féle „nagyzebeni rézkori aranyelet” feltehetően hosszú ideig az egész európai őskor-kutatás által elfogadott elmélet maradt volna.

35. Munkám írása közben felfigyeltem arra, hogy B az MNM 5. 1852. 18. = 68. 24. 127. számú 1. Jankovich-korongjának a súlyát $20^5/4$ aranyrak adja meg. Gyanút fogtam, hiszen ennek semmi értelme. $20^5/4$ ugyanis annyi, mint $21^1/4$. Utánanéztem, és Rómernál természetesen $20^3/4$ a súly (a tisztátalan nyomás miatt nagyítóval jól látható), tehát pontosan annyi, amennyi magára a tárgyra kínai tussal ma is rá van írva (Rómer 1865, 75, illetve Makkay 1985/2, Cat. 1., p. 16). B ezt elnézte (25., az „a” korong).

Ezt követően ellenőriztem, milyen pontossággal használta B Jankovich Miklós I. gyűjteményének az MNM Adattárában meglevő katalógusát (Ornatus pretiosi . . . e coll. Jankovich, 1838). Az 5. oldalon levő 49–50–51. tételek latin szövegében a következő rossz olvasatait fedeztem fel:

Bónánál:	helyesen:
adneris	adnexis
sinistrarosum	sinistrorsum
aurea solide	aurea solida
quattor	quatuor
triginta et quattor	triginta, et
	quatuor decimas sextas
	(30 4/16)

Mindez egy olyan cikkben, amelynek fő célja talán sok más kutató hibáinak korrigálása lett volna (A XIX. század nagy avar leletei. SzMMÉ 1982–1983, 82, c. d.).

Mivel pedig B két rézkori aranytárgy (az MNM 30. 1900. számú, három-dudoros aranykorongja és a 3. 1902. 2. számú „rāja”-csüngője) esetében paleográfiai fejtegetések

alapján tett megállapításokat, és alkotta meg az ún. nagyzebeni kincset, a fentiek alapján joggal fogtam gyanút az ő Nagyszeben olvasatának a hitelessége kérdésében. B szerint ugyanis (50–54) e két tárgy mellé a leltárkönyvbe „Röviddel később egy az sz betűt németesen író kéz mind a 30, 1900 mindpedig a 3, 1902 tétel lelőhely rovatába bejegyezte: Nfében. A bejegyzések jogosultságát nem lehet kétségbevonni [kiemelés tőlem], márcsak azért sem, mivel az 1900 évi lelet erdélyi származását maga Hampel igazolta. . . . Patay Pál . . . a nehezen olvasható utólagos bejegyzést . . . nem vette figyelembe. A „rāja” alakú lemezt és a karperecet már előbb közzétette Feticch Nándor. Szerinte kereskedőtől vett’ (– nyilván a nevet értette félre –) magyarországi ismeretlen lelőhelyű leletek, . . . , vagyis az utólagos leltári bejegyzésnek ő sem szentelt figyelmet . . . A Nagyszeben bejegyzést valószínűleg azért nem vették a publikálók figyelembe, mivel nehezen, rosszul olvasható és rövidített is, – Makkay szerint, aki felfigyelt rájuk, (!) egyenesen „olvashatatlan” (Makkay 1985/2, 13). Ez nem áll. Miután az azonos kéztől származó bejegyzéseket sikerült megfejtenem, megkértem két kollégát a Nemzeti Múzeumban, tennének ők is kísérletet. Mindketten „Nfében” olvastak. Kár volt tehát az eladók személyével és Hampel tanuskodásával alátámasztott erdélyi lelőhely bejegyzéseket figyelmen kívül hagyni, mivel emiatt a kutatás döntő fontosságú adattól fosztotta meg önmagát. [N. B., a 3. 1902. 2. számú csüngő esetében ez a Hampel-féle tanuskodás imígyen is szól: „Egy belföldi, de bizonytalan lelőhelyű aranykincs vétel útján került a múzeumba”: ArchÉrt 36, 1902, 421.] Az ismeretlenül maradt lelőhely ugyanakkor találgatásokra csábított.” Makkay „Az erdélyi eredetű ovális lemezről [tehát az MNM 30. 1902. darabról] úgy véli, hogy „Pannonia provinciából származhat” (Makkay 1985/2, 13), . . . Katalógusában óvatosabban csupán magyarországi ismeretlen lelőhelyet ír, – sajnos ez sem áll (uo Cat. 18). Nyilvánvaló, hogy saját elmélete kedvéért szeretné megnyerni ezt a „daciai” korongot Pannonia számára, . . . Azok után, hogy Hampel nyomtatásban kétszer is említ (immáron össze is vonható): egy bizonytalan lelőhelyű szétszóródott erdélyi aranykincset [kincsről ugyan Hampel nem mindig beszél, csak egyes darabokról, másrészt, mint láttuk, nem is mindig említ Erdélyt sem], nincs okunk s jogunk kétségbevonni a Nagyszeben bejegyzések jogosságát.

Am nem szükséges szó szerint vennünk. [Az talán kiderült az eddigiekből, hogy amit kincsügyben eddig B-n kívül bárki is írt, azt B mindig szó szerint veszi!] Az aranyak Nagyszeben tágabb környekéről, az egykori Szeben megyéből vagy akár a távolabbi Szászföldről is erdélyi gyűjtők birtokába kerülhettek. . . . [Szinte sajnálja az olvasó, hogy B e távolabbi környekbe – legalábbis a Nagyszeben környeki arany mellész: B 15. ábra, esetében – nem számítja bele Tiszaszőlőst is]. Nem hallgatható el, hogy ugyanaz a kéz, amely az RN 30, 1900 és az RN 3, 1902 tételeket kiegészítette, utólag az RN 55, 1896, 1–2 tételen szereplő hatvani aranylemezhez is odaírta: Nŕeben.”

Ezt követően részletesen elemzi B, hogyan lehetne a hatvani csüngőből nagyszebeni (Szeben megyeít, Szászföldit) alkotni. Ennek során még annak a Pósta Bélának sem ad sok hitelt, akinek e két cikkében eddig mindig. Aki tudniillik a hatvani csüngőt „beszállította hivatalos ki-küldetésben”. Megkapja itt a magáét az államhivatal, a főjegyző is, akinek hitelességében és igazmondásában most B szintén nem hisz. Emlékeztetünk arra, hogy az ercsi csüngő esetében mennyire szó szerint és minden kritikán felül hitelesnek vette B a Magyar Királyi Főfémjelző Hivatal adatait (49–50). A főjegyző viszont B szerint téved, sőt lényegében hamisít. Hiszen ha B-nak igaza lenne a hatvani ügyben, azaz a hatvani csüngő valójában szintén nagyszebeni (etc.) származású lelet lenne, akkor a főjegyző hamis lelőhelyet adott meg Pósta Bélának, és így félrevezette a Magyar Nemzeti Múzeumot, míg a Főfémjelző a szintiszta igazat állította! B végső következtetése szerint jóllehet, magát a hatvani leletet már nem veszíthetjük el, „Legfeljebb a közelebbi lelőhelyet, az Ujtelepet.” Azaz csak néhány további apró adat kell annak igazolására, hogy a hatvani csüngő – amelynek B szerint (53) sok tipológiai rokonsága van a másik két „Nŕebeni” lelettel –, szintén ebből a nem mindennapi gazdagságú nagyszebeni (etc.) kincsből származik.

B szerint az MNM régészeti leltárkönyveit felületesen és aggályoskodva vizsgáló kutatók a következő hibákat követték el:

Patay nem vette figyelembe az utólagos bejegyzést,

Fettich félreértett valamely nevet, nem szentelt az utólagos bejegyzésnek figyelmet,

Makkay ugyan felfigyelt rá, de nem tudta elolvasni, így a Nagyszeben bejegyzést mindhárman figyelmen kívül hagyták, és

ezzel döntő fontosságú adatoktól fosztották meg a kutatást. Sőt, az ismeretlenül maradt lelőhely találgatásokra is csábította őket.

Remélem, B is egyetért velem abban, hogy vádjai nem mindennapi vádak egy tudományos cikkben, egy tekintélyes professzor tollából. Majdnem mindenki keményen megkapja itt a magáét, aki valaha is foglalkozott e hazában rézkori aranyakkal.

Mint az alábbiakból rögvest kiténik, nemcsak elegendő okom és *jogom*, hanem kötelességem volt kétségbe vonni e ceruzás-németes „Nŕeben” bejegyzés B-féle olvasatát. Magam is megvizsgáltam az MNM eme bejegyzéseit. Kiderült, hogy B-nak alaposabb munkával módjában lett volna egy még sokkal nagyobb nagyszebeni „aranykincset” összetákolnia. Az 1894–1902. közötti évekre vonatkozó kötetekben ugyanis sok más aranytárgy is el van látva ugyanezzel az utólagos, „németes kéztől” származó bejegyzéssel. Íme a listájuk:

11. 1894. Jákó, Szabolcs m., őskori aranykarperec.

79. 1894. Őskori arany spiráltekercs, Gyerk, Hont m.

40. 1895. 21. Aranylemez-diadém, vétel Lafranconi Enea hagyatékából.

57. 1896. Őskori arany karikapár, állítólag Nagy-Enyed.

124. 1897. Hajdú-Szoboszló, nyílt aranykarika.

62. 1898. Nyitott aranykarika, egy karperec. Magyar-Valkó.

68. 1899. Szívalakú aranycsüngő, Gyulafehérvár.

1. 1900. Aranykarperec, Székelyhid.

119. 1901. Őskori gyűrű, Békés m.

58. 1902. Aranykarperec bikafejekkel, vétel Widder Károlytól, Erdély.

98. 1902. Aranykarperec, Hercegmárola [Hercegmárok], Baranya m. Hangsúlyozom, hogy ezek csak az 1894–1902. közötti leltárkönyvi „Nŕeben” bejegyzések, és lehet, hogy 1894 előtt és 1902 után bejegyzett tárgyaknál is megtalálható hasonló utólagos megjegyzés. A megfajtás egyszerű:

az aranytárgyak mellé valaki (feltehetően múzeumőr) 1902 után valamikor ceruzával beírta a megjegyzés rovatra, hogy ezek a nemesfém-darabok akkor a *safeben* (azaz a páncél-szekrényben) voltak elhelyezve.

Azok jártak el tehát helyesen, akik ezt a bejegyzést nem akarták mindenáron megfajteni, és természetesen azok voltak korrektek, akik szépen be is vallották, hogy nem tudták elolvasni. Így tettem én is a 30. 1900. 1. tárgy esetében, ahol

különösen rosszul olvasható ez a *safeben* megjegyzés. B viszont, aki a sikertelen olvasási kísérleteiket beismerő kollégáira a fenti megrovásait zúdította, „megfejtette” a rejtélyt. Nézzük röviden, hogy milyen csapdába esett eközben bele:

feltehetően az MNM leltárkönyveinek a fotómásolatait nézte meg a Középkori Osztályon, ahol az általa „vizsgált” három tárgy után bejegyzett *safeben*, azaz „nŕeben” a rossz minőségű és kicsinyített másolaton alig olvasható.

Feltételezte, hogy röviddel később történt a bejegyzés, amire semmiféle bizonyíték nincs.

Megállapította, hogy a kéz németesen írt – ami önkéntelenül is azt a Hampel Józsefet indukálja (bár ezt B nem állítja!), akiről tudjuk, hogy naplót hosszú ideig németül írta. A bejegyzés betűi egyébként egyáltalában nem németesek, hanem éppen a B által is „vizsgált” egyik esetben nagyon is szép „magyar” betűk, pl. az „f”.

Nem figyelte fel arra, hogy a bejegyzések első betűje semmiképpen sem nagy betű, ami elvárható lett volna akkor, ha – akár németes-kéz is – Nŕebent, és nem nŕebeni-t jegyez be.

Feltételezte, hogy a bejegyzés rövidítés, ami nem áll. Sőt, hosszabbítás, hiszen a bejegyző nem azt írta, hogy *széfben*, hanem *safeben*, de mégis tudta, hogy a *széf* kiejtésű szóhoz a magyarban magashangú toldalék járul.

Ez tehát a B által megalkotott nagy nagyszebeni rézkori aranykincs igazi története. Természetes, hogy a *safeben* helyes olvasatával együtt értelmét veszti az a sok-sok elmélet is, amelyeket B – cikkének tézis-sorrendjét látva – már jó előre preconcepcióval indított, és más kutatók munkásságának nem mindig emelkedett stílusú minősítésével fűszerezett. Teljességgel érvénytelenek tehát azon ötletei, amelyeket B a nagyszebeni rézkori aranyleltre támaszkodva a rézkori csüngők, korongok és más hasonló tárgyak kelet-kárpát-medencei, kelet-balkáni, etc. összefüggéseiről konstruált. Nem óhajtok itt most kitérni arra, hogy ezekben az ötletekben a „Nagyszeben”-teóriától eltekintve is akad néhány, amely nem felel meg a szakosodott kutatás mai színvonalának.

B feltette a kérdést nekem (64. c. s. felül): „Kíváncsi lennék, mit tekint a kitűnő kutató a népmesék merészségét is felülmúló kalandos ötletnek, ha ezek lennének a földhözragadtak?” Válaszom egyszerű: ebben a pillanatban én B „Nagyszeben”-teóriáját tartom aranykincs-ügy-

ben a lehető legmesszebb kalandozó ötletnek (a Tiszaszőlősről „származó” négy, dudoros kerek korong „lelőhelyének” általa tett megállapítása mellett). Van azonban „kalandozásaink” között egy nagy különbség: én hipotéziseimhez részben az ún. „Tariczky-folklórból”, zömmel azonban más, valahol leírt vagy kinyomtatott forrásokból származó hiteles, vagy legalábbis tudományos mérlegelésre alkalmas és méltó adatokat használtam, és nem „páncél-szekrényből” szedtem elő bizonyítékaimat.

Mivel részben az én hibámból, főleg azonban B alaptalan hipotézisei miatt a rézkori arany korongok lelőhelyeit illetően jelentős zűrzavar állott elő (amely a VMMK cikk segítségével elsősorban a külföldi kutatókat tévesztheti meg), feltétlenül szükséges egy nagyon rövidre fogott listában az összes ilyen korongra vonatkozó pontos adatot felsorolni. Alább következő listánk (amely az egyetlen ezüst és a néhány réz korongot is tartalmazza) premisszái a következők:

1. Bizonyítékok híján nem tudjuk elfogadni a Jankovich- és a Storno-féle korongok Tiszaszőlős lelőhelyét.

2. Nem szükséges foglalkozni a 16. Őszöny (?) korong „nagyszebeni” lelőhelyével. Súlya (Rómer szerint 22,31 gr, a mai adatok szerint 20,12, vagy 21,18 vagy 21,24 g), mérete (Rómernál 10,16–10,5 cm, ma 7,15 és 8,0 cm), állapota (összetördelt, gyűrött) és ketté vágott volta (Rómer: „ketté vágott lemez”, és valóban hiányzik egy levágott darabja, innen lehet a régi és a mai mérete közötti 2 cm-es különbség, mivel a darab éppen az alsó végéből lett levágva, ez egyébként az *egyetlen* aranykorong, amely csonka!) miatt feltételelesen azonosítanunk kell Rómer említését az MNM által 1900-ban vásárolt darabbal. A feltételeesség elsősorban arra vonatkozik, hogy tényleg igazolható-e az Őszöny – Pannónia dűlő lelőhely.

3. További egykorú források előbukkanásáig fenn kell tartanunk azt, hogy Tényén/Tényőn legalább *hat* aranykorongot találtak, és jobb híján hitelt kell adnunk az *egyetlen* forrásnak, Glembaynak. Ennek következménye az is, hogy a 12. Ráth-féle korongot – nagy súlya miatt – egyelőre nem sorolhatjuk a várhovi *hat* darabos kincsbe, bár, mint jóval B előtt rámutattunk (Makkay 1985/2, 20), tipológiaiailag nagyon közel áll annak darabjaihoz. Mint a diadémra és a 18–19 aranykarikára vonatkozó

feltevéseinkből világosan látható, az *eredeti* csepényi-tényői kincs véleményünk szerint nemcsak ezt a *hat* korongot tartalmazta, hanem további aranyakat (korongokat?) is.

A listánkban a 12. sorszám alatt szereplő Ráth 1871-es korongról készséggel el fogjuk tehát hinni, amit javasoltunk: hogy ti. a tényői korongok sorába tartozik. Ennek feltétele azonban, hogy érdemi források kerüljenek elő Glembay adatainak egyértelmű (és nem B-féle) cáfolatára, illetve bővítésére. B nem talált ilyen adatokat, csak spekulatív érveket. Kétségtelen, hogy jugoszláv kolégáinknak körül kellene nézniük az eszéki és környékbeli levéltárakban, főleg a hat korongot a zsidótól visszacszerző előjáróság iratai között.

4. Bármilyen bonyolultságokhoz vezet is (táblázatunkban több esetben is látható, hogy mindmáig pontos lelőhely nélküli, illetve lappangó vagy elveszett korongok közül melyik *lehet* tényői, illetve melyik és milyen tényői korong(ok) kerültek/kerülhettek Berlinbe), a Staatliche Museen, Berlin valamelyik részlegében remélhetőleg létező, múlt századi források megismeréséig továbbra is számolni kell azzal, hogy Berlinbe nem egy, hanem három korong került az Egger-familia közvetítésével. Mégpedig az a három korong, amelyeket von Sacken egyszerre és nyilván Bécsben „tanulmányozott”, B kifejezésével élve „átkukucsálással” vizsgált (37). Ezekről kétségtelen, hogy a tényői kincsből valók. Arra van szakszerű adatunk (és az ezt ránk örökítő Matthaues Much sem jelentéktelen szakember volt!), hogy három korong jutott Berlinbe. Olyan konkrét adat viszont nincs, amit B sugall és biztosra vesz: a három, kukucsálással elemzett korong közül egy ment Berlinbe (eddig rendben van, egy korong tényleg ott volt 1867-ben, csak nem tudni, hogy a még ismeretlen négy közül melyik), kettő viszont Bécsből, a Gebr. Egger Opernringi üzletéből visszakerült Pestre, a Deák utcába, Egger Dávidhoz, majd tőle Káráshoz, illetve az MNM-be. A Gebr. Egger – Kárász-út B-féle „bizonyítéka” az, hogy a Kárász-gyűjteményből az MNM-be került népvándorlás kori aranyak annak idején „a budapesti régiségkereskedőtől” kerültek Szegedre (37). Sőt, az MNM „Kárász-aranyain” látható egy „miniatűr ET bélyeg”, azaz Egger és Társa (illetve Egger Testvérek) rövidítése (37). Az egyetlen baj, hogy ennek a miniatűr bélyegnek nyoma sincs a hajdani Kárász-korong felvételén, és a B-féle állítás a Kárász – Karlsruhe korong előkerüléséig nem bizonyítható.

Az egymásnak ellentmondó és hiányos források a jelen pillanatban nem B-féle hipotézisekkel oldhatók fel, hanem sokkal egyszerűbben. Ha valóban három várhovi korong jutott bécsi időzés és „kukucsálás” után Berlinbe, továbbá, ha elfogadjuk hogy a 12. Ráth, 13. Kárász-Karlsruhe, valamint természetesen a 6. MNM és 7. Stuttgart korongok a kincs részei, akkor nem hat, nem is öt, hanem legalább hét korongról van szó. A tényői legény tehát alighanem több aranyat szedett ki a kút oldalából, mint ahány – a helybéli zsidóval való intermezzo után – a hatóságok ítélete elé került. Valóban, miért kellene feltételeznünk, hogy a legény a megtalálás után rögvést az összes aranytárgyat forgalomba hozta. B gyakran hivatkozik más aranykincsek (gyakran népvándorlás koriak) bizonyító erejű tanúságaira rézkori ügyeinkben, hadd hozzunk fel most mi is egy ilyen példát! A különböző kincsek előkerülésével és műkereskedelemben jutásával kapcsolatban nagyon gyakori, hogy az első – és egyedülinek tekintett – értékesítések után még évekig – évtizedekig maradnak egyes darabok a találo birtokában. Kézenfekvő lenne most Tiszaszőlős példáját emlegetni, azt, hogy a család negyed századdal a felfedezés után akarta megőrzött aranyait értékesíteni (nem is akárhol, hiszen az MTA-nak ajánlotta fel őket!). Vegyük azonban inkább a Röske – Nagyszéksős-i hun fejedelmi leletet! Akadt egy darab, amely csak hosszú évtizedekkel az első világháború előtti, illetve 1926-os felfedezések után, 1965-ben (!) került a szegedi múzeumba. Akkor, amikor 1965-ös Röske-lúdvári ásatásunkon Trogmayer Ottóval együtt *véletlenül* találoztunk a hajdani egyik szereplővel, aki akkor még gyermek, 1965-ben idős ember volt, de még őrzött aranyat (ami ráadásul illett a szegedi múzeumban levő egyik törött darabhoz!). Nincs minden tanulság nélkül az sem, hogy hány különböző helyet járt meg a nagyszéksős kincs, részben követhetetlen és végleges megsemmisülésébe vezető utakon: betaposták, betiporták darabjait a földbe, a gyermekek az iskolában sült tőkért, almáért cserbeérték, egyes tárgyak szülők kezébe kerültek és onnan tovább vándoroltak, beolvasztották, zálogba vitték vagy egyszerűen eldobálták őket, a szegedi múzeumba vagy Fleissig magángyűjteményébe jutottak, más magángyűjtemények szerezték meg őket. Közben azonban „a szegedi múzeum az egész leletet meg akarván tartani, a Móra-féle ásatás előtt megszerzett aranyokról inkább hall-

gadni kívánt és csak azt emlegette, ami Móra ásatásából származott". Sőt, az 1934. évi újabb lelet híre először a rendőrségre érkezett el, de Bálint Imre a nagy aranyészét először mégis egy szegedi ékszerészhez vitte, míg Kotormány János a rendőri beavatkozás napján talált és kapával szétvágott újabb csésze három darabját közvetlenül a szegedi múzeumba vitte. Ezenközben pedig „kétségtelenül megállapítást nyert, hogy az 1926. évi [Móra-féle] ásatásokat ugyanazon helyen végezték,” ahol 1934-ben Bálint Imre ezekre a további tárgyra bukkant (*Fettich* 1953, 17, *Bóna* 1970, 109–110). Az egész ügyet maga B is különösnek, sőt érthetetlennek tartja. Éppen ezért nem értjük, miért nem tudja B elképzelni ilyen különös, ma már megfejthetetlen és okmányokkal egyelőre bizonyíthatatlan bonyodalmak megtörténtét Tényő–Várhov esetében is (41, 45). Miért ne lehetne – sőt kellene – hasonlóképpen bonyolult szálakat feltelezni egy 60 évvel korábbi felfedezés esetében? Ha még a szegedi múzeum is (tehát Móra Ferenc!) titkolódzott, miért lett volna a tényői legény az előjárósággal, a zsidó kereskedővel és a birtokossal nyílt-szívű és bizalmas? Logikus tehát a feltevés (ha hat korongnál több lelettel számolunk!), hogy a kincset nem a várhovi kút oldalában találta (vagy találták) meg eredetileg, hanem ezt a részt (a hat korongot) csak oda rejtette, majd kapáláskor „megtalálta” (mégpedig nem 1863 tavaszán, mert a kukoricát tavasszal vetették ugyan, de nyáron kapálják; lásd B 33!). Ha pedig mégis ezen a különös helyen és furcsa módon fedezte fel őket (amit elég nehéz elképzelni, mert egy kávas kút földes falának feltehetően nem közvetlenül a földfelszín közelében levő részére a mi földrajzi helyzetünkön a nap aligha világít be!), nem vallotta be rögvést – sem a zsidónak, sem az előjáróságnak –, hogy mit és mennyit talált. Ebben a kérdésben bizvást számíthatott kapáló társaira is. Sőt, nem kizárt, hogy a találmányt meg is kellett velük osztania. Később azután – levonva az első üzletkötés tanulságait – bőven nyílt módja – és társainak is! – arra, hogy a hat korongon túli részeket a már jól bevált – Egger-féle és más – utakon értékecsítse. A rejtély megoldásának kulcsát alighanem az Egger-familia egykor létezett üzleti könyvei őrizték. Annyi kétségtelennek látszik, hogy Glembay csak hat korongról írt levelében, a más, várhoviként gyanúba jöhető aranyokról, legalább egy (a 12. Ráth-féle) korongról nem.

Ezek ugyanis csak Glembay halála (1870. május 25, B 34) után kerültek volna piacra. Ezek azok az összefüggések, amelyek miatt arra következtettünk, hogy az MNM-ben ugyancsak csepini (csepényi) aranyakként nyilvántartott két diadém és 19 karika lehetett akár az eredendő (de nem biztosan várhovi!) felfedezés része. A B szerint (43–45) hódoscsepányi (Borsod m.) kincsek tartott együttes két diadémája (vagy öve) nem nagyon illik a kései bronzkorba, a karikák pedig túlságosan általános típusok, hogy pontosan keltezhessük őket. Ha B vet egy pillantást valamelyik európai vándorkiállításra a nevezetes várnai kincs mondjuk 15. sírjának arany karikáira, akkor látni fogja, hogy azok legalább annyira hasonlítanak az MNM 1880. 32. számú karikáira, mint a Baradla-barlangból származókra. E tárgyakat az MNM Lemberger Miksa miskolci ékszerésztől vásárolta ugyan, de Miskolc sincs sokkal messzebb Tényőtől, mint Bécs, a három korong mégis először oda került.

5. Mindeddig igen jó különbséget lehetett tenni a különböző altípusú, jórészt középen átfúrt aranycsüngők és a három dudoros korongok elterjedése között. Az előbbieket Közép-Anatóliától indulva megszakítatlan láncot alkotnak a Kelet-Balkánon, a Keleti-Kárpátok vidékein át egészen a Tisza völgyéig. Az utóbbiak mai ismereteink szerint sohasem lépték át a Dunát kelet felé. Az egyetlen kivétel lehetne a Progar-i (Szerémség) csüngő, amelyben B – szerintünk ok nélkül – a kerek korongok és az átfúrt csüngők szimbolikus értékű összefonódását látja (52). Valójában nem a „bodrogkeresztúri típusú” csüngők terjedtek át a Duna jobb partjára, hanem a bodrogkeresztúri kultúra foglalta el (a tiszapolgári kultúra azt megelőző, kezdődő déli terjeszkedését követően) a Száva torkolata körüli térséget, beleszámitva magát Vinčát is. B preconcepciójához természetesen kiválóan illett (volna) a Nagyszeben (Hermannstadt) (Sibiu, jud. Sibiu, 1900 körül) környéki aranyelet háromdudoros, tehát Csáford–Stollhof vagy pannóniai típusú korongja (50–54), egy „rája”-alakú csüngővel és talán még a hatvani lemezzel együtt. Láttuk, hogy nincs semmi szükség és ok egy ilyen nagyszebeni kincs erőszakos rekonstrukciójára, még olyan módon sem, hogy B a „saját elmélete kedvéért szeretné megnyerni ezt a” pannóniai (alighanem ószönyi) korongot Dacia számára (52). Érvelésén azonban nem saját maga üti a rést, hanem az MNM leltárkönyve. Egyébként sem akartuk

megnyerni ezt a korongot elméletünk számára, egészen egyszerűen nem ismertünk (és ma sem ismerünk) három dudoros korongot a Dunától keletre. Nem kétséges, hogy a pannóniai elterjedési területüket manapság már ki kell terjesztenünk, amit a morvaországi, de még inkább a legújabbban az NSZK-ban (Baden-Hornstaad, illetve Hlinsko, a lista 22–23. és 25. darabjai) előkerült réz-korongok sejtetnek. Ezek viszont még jobban megerősítik azt a korábbi állapotot, hogy ezek a három dudoros korongok sajátosan és különösen egy olyan kulturális régióra jellemzőek, amely származására nézve a közép-európai (nyugati) vonaldíszes kerámiára megy vissza. Korongjainak pedig nincsenek közvetlen déli (balkáni, égéi, kisázsiai) kapcsolatai. Ezt a nagyon erős kulturális kötődést kiválóan erősítette meg a nemrégiben talált és közölt zalavári rézkorong (listánkban a 24. számú), amely a Lasinja-művelődés korai, I. szakaszába tartozik (*M. Virág* 1986/5–13). Nem áll tehát az, amit B megállapít, hogy ti. az aranykorongok a Balaton III, azaz késői Lasinja-korszakba tartoznak mindenestől (68), hiszen a zalavári előfordulás után ítélve az aranykorongok készítése is kezdődhetett a Lasinja I idejében. Egyetértünk viszont B-val abban, hogy ideje lenne a Lasinja és a Furchenstich-Keramik magyarországi terminológiájában okozott zavart megszüntetni.

Végül rá szeretnénk mutatni, hogy B fentebb visszautasított téziseinek egyikét-másikat esetleg azzal lehetne magyarázni, hogy a tiszaszőlősi kincshez vonatkozó legújabb felfedezett és még közöletlen adataimat nem ismerte, és csak egy olyan, népszerűsítő munkából értesült róluk, amelynek nem lehetett célja minden adat ismertetése. Ennek nyilván tudatában volt, és így kritikus megállapításait óvatosabban kellett volna fogalmaznia. Nem ártott volna a körültekintés a Nagyszeben-kérdésben sem.

Teljes mértékben egyetértünk Bóna Istvánnal abban, hogy elődeink iránti megbecsülésünket azzal is kifejezésre kell juttatnunk, hogy betűhíven és pontosan használjuk nevüket. Sajnálom, hogy Jankovich Miklóst báróvá „neveztem” ki. Emiatt nem hagyhatom viszont említés nélkül (és ez az én hibámat természetesen nem csökkent), hogy Sigismund Roth nem létezett, az MNM leltárkönyvében pontosan és szépen olvasható, hogy becsületeseve Réti Zsigmond volt.

Alábbi listánk rövidítései, és rövidítéseinke általában B 1987 irodalmán alapszanak, csak azokat adjuk

meg külön jegyzékben, amelyek ott hiányoznak.

A = arany/Gold E = ezüst/Silber R = réz/Kupfer

	A korong neve	őrzési helye	súlya gr	mérete cm	lelőhelye	első említése	Makkay 1985	Bóna 1987
1 A	Jankovich 1	MNM 5.1852.18 = 68.24.127.	72,59– 72,43	11,5– 11,6	?	Rómer 1865, 75, No. a	1. Janko- vich 1	1. Tiszaszö- lős 1839/1
2 A	Jankovich 2	MNM 5.1852.20 = 68.24.126.	54,71 54,40	10,66	?	Rómer 1865, 75, No. b	2. Janko- vich 2	3. Tiszaszö- lős 1839/3
3 A	Jankovich 3	MNM 5.1852.19.	24,48	8,95	?	Rómer 1865, 75, No. c	3. Janko- vich 3	2. Tiszaszö- lős 1839/2
4 A	Tényő/Tenja (Cepin/Csepény) 1	? 1867: talán Mus. f. Völkerkunde, Berlin	63	?	Tényő/Tenja, Várhov-domb	Rómer 1865,74	4. esetleg A vagy B	nem létezik
5 A	Tényő/Tenja 2	? 1867: talán Mus. f. Völkerkunde, Berlin	63	?	Tényő/Tenja, Várhov-domb	Rómer 1965,74	5. esetleg A vagy B	nem létezik
6 A	Tényő/Tenja 3	MNM 80.1877.1.	47,84	12,45	Tényő/Tenja, Várhov-domb	Rómer 1865,74	6 vagy 7	6. Tenja 1863/2 = Egger 2
7 A	Tényő/Tenja 4	Stuttgart, W. Landesmuseum, V74,1	51,7	12,50	Tényő/Tenja, Várhov-domb	Rómer 1865,74	6 vagy 7	9. Tenja 1863 (5 = Adamo- vics 2. = Stuttgart
8 A	Tényő/Tenja 5	? 1867: talán Mus. f. Völkerkunde, Berlin	36,75	?	Tényő/Tenja, Várhov-domb	Rómer 1865,74	8. esetleg A vagy B	nem létezik
9 A	Tényő/Tenja 6	? 1867: talán Mus. f. Völkerkunde, Berlin	36,75	?	Tényő/Tenja, Várhov-domb	Rómer 1865,74	9. esetleg A vagy B	nem létezik
10 A	Stollhof 1	Wien, Naturh. Museum, 13799a	121,0	13,8	Stollhof, Hohe Wand 1864	lásd Angeli 1967, és 3–4 tábla	10	10
11 A	Stollhof 2	ugyanott, 13799b	71	10,6	Stollhof, Hohe Wand 1864	lásd Angeli 1967, és 5–6. tábla	11	11
A	Berlin 1867 = Tényő/Tenja 1. vagy 2 vagy 5 vagy 6	1867: Museum f. Völkerkunde, Berlin, Journal No. 4010	?	?	Valószínűleg Tényő/Tenja, Várhov-domb	Mozsolics 1968 29, 181. jegyz.	12	5. Tenja 1863/ 1 = Egger 1. = Berlin 1867
12 A	Ráth 1871	MNM 233.1871.1. = 68.24.128	103,82	14,5	?	Pulszky 1883, 21. ábra 3	13	8. Tenja 1863/ 4 = Adamovics 1 = Ráth = MNM 1871
	(Ötvösmű 5)						14	lásd Bóna Jankovich 2 = Tiszaszö- lős 2
13 A	Kárász	1905–1907: Karlsruhe, Ro- senberg-gyűjt, 1988: lappang	57,5	11,0?	esetleg Tényő/ Tenja, Várhov- domb	Diner 1890, I. tábla 2	15 = 19, Kárász 2, talán Té- nyő/Ten- na: 8. v 9.	7. Tenja 1863/ 3 = Egger 3. = Kárász = Ro- senberg
14 A	Storno	1882: Storno- gyűjtemény, Sop- ron, 1988: lap- pang	?	?	? esetleg Tényő/ Tenja, Várhov- domb?	Ötvösmű ÖM 1884, No.7, ill. Makkay 1985, 4. ábra 16.	16 = talán 4., 5.8.9. Tényő/Ten- ja valame- lyikével	4. Tiszaszölős 1839/4 = Jan- kovich 4. = Storno-gyűjt.
15 A	Vassurány vagy Salfa	1898: Szombat- hely, 1988: lappang	?	13,66	Vassurány vagy Salfa, Pálffy- Daun V. volt birtoka	Lipp VREJ 6, 1878, 27–28, ill. Makkay 1985, 4. ábra 17	17	13
16 A	Ószöny	MNM 30.1900.1.	21,18 22,31	7, 15 és 8, 0, ill. 10,1–5	Ószöny, Pan- nónia dűlő?	Rómer: ArchÉrt 1, 1869, 298.	18, Magyar- ország, is- meretlen h. szett	12: Ószöny, 1869, elve- meretlen h. szett
17 A	Kisapostag	1909: Staatliche Museen, Berlin, II. 1409	?	14,8	Apostag a.d. Donau	Mozsolics 1968, 11. tábla 4	20	15. Apostag 1909, körül = Egger = Ber- lin 1909

A korong neve	őrzési helye	súlya gr	mérete cm	lelőhelye	első említése	Makkay 1985	Bóna 1987	
18 A	Csáford 1	MNM 58.38.1.	81,6	12,5	Csáford, Bogota-hegy	Korek 1960, VI. tábla 1 és VII. tábla 1	21	16. Csáford 1952/1 = MNM 1958
19 A	Csáford 2	MNM 58.38.2.	59,0	10,5	Csáford, Bogota-hegy	Korek 1960, VI. tábla 2 és VII. tábla 2	22	17. Csáford 1952/2 = MNM 1958
20 E	Stramberk 1922	?	?	21,4	Stramberk, Morvaország, Kotouc-hegy	L. Jisl, Casopis Slezského Muzea B, 16, 1967, 15, III. tábla		
21 R	Brzesc Kujawski	Varsó, Régészeti Múzeum	?	8,5	Brześć, Kujawski 4. lh., XXXIV. sír	K. Jazdzewski, Wiad. Arch. 15, 1938, XXV. tábla 1-3		
22 R	Hlinsko 1	?	?	4,5	Hlinsko, Lipník mellett, Morvaország, kincslelet	J. Pavelcik, Pam. Arch. 70, 1979, 2. ábra 2		
23 R	Hlinsko 2	?	?	3,3	Hlinsko, Lipník mellett, Morvaország, kincslelet	Uo., 2. ábra 3		
24 R	Zalavár	Keszthely, Balaton Múzeum	?	5,0- 5,5	Zalavár, Basasziget, 2. ház, 57. gödör	M. Virág Zs., ArchÉrt 113, 1986, 5. kép		
25 R	Hornstaad	?	56	10- 11,5	Hornstaad (Baden, NSZK), Hörnle I	B. Dieckmann, Arch. Nachrichten aus Baden 38-39, 1987, 7. ábra		

RÖVIDÍTÉSEK

BANNER 1960 = BANNER J.: Pósta Béla születésének százados ünnepe, 1862-1962. (Bp. 1962).

BÓNA 1974 = BÓNA I.: A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében. (Bp., 1974).

BÓNA 1976 = BÓNA, I.: Der Anbruch des

Mittelalters. Gepiden und Langobarden im Kartatenbecken. (Bp., 1976).

BÓNA 1970² = BÓNA I.: A népek országútján. In: A magyar régészet regénye. (Bp., 1970²) 103-139.

DIECKMANN 1987 = DIECKMANN, B.: Ein bemerkenswerter Kupferfund aus der jungsteinzeitlichen Seeufersiedlung Hornstaad-Hörnle I im wertlichen Bo-

densee. Archäologische Nachrichten aus Baden, Heft 38/39, 1987, 28-37.

MAKKAY sajtó alatt = MAKKAY, J.: The Tiszaszőlös Treasure. (Budapest, Akadémiai Kiadó) sajtó alatt.

ÖTVÖSMŰ = Bóna ÖM

M. VIRÁG 1986 = M. VIRÁG Zs.: Javarezkori részletek Zalavár-Basaszigetről. ArchÉrt 113, 1986, 3-13.

JÁNOS MAKKAY

PANNONIEN ODER DAKIEN?

Bemerkungen zur Frage der hochkupferzeitlichen Goldfunde des Karpatenraumes

Die folgenden Seiten geben eine kurze Zusammenfassung meines ungarischsprachigen Aufsatzes, der in Zusammenhang mit zwei Artikeln von I. Bóna (in dieser Zeitschrift - Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei -, Bd. 18, 1986, Ss. 21-82 und 95-113) geschrieben wurde. Der ungarisch verstehende Leser kann daraus deutlich entnehmen, daß ich mich ausschließlich nur mit Bemerkungen, Kritiken und Entwürfen von Bóna (im folgenden B) beschäftige, die von wissenschaftlichem Charakter sind. Mit unwissenschaftlichen Bemerkungen, oder solchen, die über jede Vorstellung hinausgehen, *beschäftige ich mich nicht*.

Die ung. Version meines Aufsatzes besteht aus zwei Teilen. Die Argumente, die in 34 Punkten in dem ersten, längeren Teil behandelt worden sind, fasse ich in diesem Auszug nur kurz zusammen:

I. a. B wirft mir Dinge vor, über die nicht ich zum ersten Mal schrieb, die nicht ich erfunden habe oder die ich einfach nie behauptet oder nie niedergeschrieben habe (Punkte 1., 2., 11., 18., 20., 24., 31. und

34.). Wenn diese Dinge als Fehler gelten, so sind sie nicht die Meinigen. Es gibt darunter auch solche, die B gegangen hat.

b. Aufgrund von alten Daten, die heute nicht mehr den Tatsachen entsprechen, erhebt er Anklagen gegen mich, aber es kommt sogar vor, daß er mir meine richtigen Angaben als Fehler vorwirft (Punkte 4., 9., 10., 12., 15., 18. und 22.).

c. B verdreht in falscher, den Tatsachen nicht entsprechender Weise verschiedene meiner Angaben, und zitiert meinen Text irreführend und - wahrscheinlich mit Absicht - ungenau (Punkte 5., 23., 25.).

d. B unterstellt mir in seinen Behauptungen Dinge, die ich nie geschrieben habe und stellt aufgrund derer wiederum weitere Fehler bei mir fest (Punkte 6. und 28.).

e. Der Wahrheit nicht entsprechende Daten gibt er so an, als wären sie endgültig und vom ihm vollkommen geklärt (Punkte 2., 7. und 28.).

f. B beschuldigt mich, daß ich Daten, die infolge der mangelhaften Forschung des vorigen Jahrhunderts fehlen, durch „wilde Theorien“ ersetzt hätte (S. 72), während er - seiner Phantasie freien Lauf lassend - durch Anwendung der sog. „Érdy - Jankovich - Literati Nemes Sámuel Theorie“ eine wahrlich wilde und phantastische Theorie aufstellt. Laut die-

ser Theorie stammen die drei Goldscheiben, die früher zur Jankovich Sammlung gehörten, ebenso wie die Goldscheibe, die sich einst in der Storno-Sammlung in Sopron befand (heute vermisst oder endgültig verloren gegangen), aus dem mittelkupferzeitlichen Schatzfund von Tiszaszőlös, der im Jahre 1839 gefunden wurde. B kann zu dieser wilden Theorie keinen einzigen Beweis vorbringen, trotzdem hält er seine „Lösung“ für wahrscheinlich (Punkte 8. u. andere).

g. Andere vor allem meinen Werken entnommenen Feststellungen gibt er als seine eigenen an (Punkte 9., 10., 13., 14., 16. und 17.).

h. Grundlegende Quellen läßt er willkürlich außer Acht, in manchen Fällen kennt er diese gar nicht, macht aber allgemeingültige Feststellungen bezüglich dieser Fragen (Punkte 19., 26., 28.).

i. Merkwürdigerweise vertauscht er grundlegende archäologische Kategorien (er kennt den Unterschied zwischen den Begriffen „Fundort“ und „Fundzusammenhang“ überhaupt nicht!!!) und trifft, von dieser falschen Grundlage ausgehend, Werturteile (Punkte 18. und 21.).

j. Er macht subjektive, nicht beweisbare Feststellungen, die weder mit der Wahrheit noch mit wissenschaftlicher For-

schung zu tun haben. Außerdem stehen diese „Thesen“ im krassen Widerspruch zu den Tatsachen (bes. Punkt 32.).

k. Seine deutschsprachigen Zusammenfassungen weichen in sehr wichtigen Fragen vom ung. Originaltext ab. Wahrscheinlich nicht ganz zufällig z. B. versäumt er es seinen früheren Standpunkt, der sich mittlerweile als falsch erwiesen hat, zu erwähnen, in meiner Arbeit jedoch kritisiert er meine Feststellung, bei denen ich mich auf seine frühere, falsche Meinung berufen habe. Er schreibt sogar – völlig falsch! – daß diese Feststellungen von mir stammen. Es handelt sich hier bei darum, daß er in seinem kleinen, ungarisch, deutsch, französisch und englisch veröffentlichten Buch (Bóna 1974, deutsch: Der Anbruch des Mittelalters, französisch: A l'aube du Moyen Age, englisch: The dawn of the Dark Ages, Budapest, Corvina, 1976) nachdrücklich behauptet, daß Mojgrad zur Zeit der Völkerwanderung ein gepidisches Fürstentum war (aufgrund der sog. gefälschten Goldfunde des Mojgrad-Schatzfundes). Z. B. in der deutschen Fassung: die Gepiden hatten „ihren Hauptsitz . . . wahrscheinlich auch weiterhin im eben genannten früheren Siedlungsgebiet (Grab von Érmihályfalva, Mojgrader Fund)“ (S. 28) und auch S. 29: „Fürstliche Residenzen sind . . . nur in . . . Mojgrad (im römischen Porolissum) und Apahida . . . bekannt“. Logischerweise sind diese seine Werke in der Bibliographie seiner Diskussionsartikel *nicht* angegeben und in der deutschen Übersetzung fehlt auch das „Geständnis“, das er im ung. Text seines Artikels abgelegt hat. Dies ist nichts anderes, als Irreführung der internationalen Forschung über seine frühere – nachweislich falsche – Meinung (Punkt 30).

II. Die nicht eingestandene, aber doch ganz offensichtliche Präkonzeption Bónas war es, einen kupferzeitlichen Goldschatz zu konstruieren, der in Siebenbürgen, in Nagyszeben (heute Sibiu, deutsch Hermannstadt, an anderer Stelle – S. 78 – einfach Sibin) oder in der weiteren Umgebung im vorigen Jahrhundert gefunden worden wäre. Es handelt sich hier um die in den Inventarbüchern des Ung. Nationalmuseums mit 30. 1900. 1. bezeichnete Goldscheibe (in unserer Liste Nr. 16, wahrscheinlich von Ószöny), sowie um den (vogelförmigen, entenförmigen, rochenförmigen oder ganz einfach anthropomorphen) Goldanhänger des Ung. Nationalmuseums (Inv. Nr. 3. 1902. 2., ohne Fundortangaben, für weitere Angaben siehe J. Makkay: The Tiszaszölös treasure. Budapest, 1989, Akademie Verlag!) und um eine kupferzeitliche große Goldplatte aus Hatvan (Ung. Nationalmuseum, Inv. Nr. 55. 1896. 1–2.). Im deutschsprachigen Text werden nur die ersten beiden Gegenstände zu dem Schatzfund aus Siebenbürgen (Nagyszeben = Sibiu = Sibin = Hermannstadt oder Umgebung) gezählt (S. 78). B stellt fest, daß diejenigen, die sich vor ihm mit den Fundorten dieser Gegenstände beschäftigt haben, „den schwer lesbaren, nachträglichen Eintragungen der Inventarbücher keine Beachtung geschenkt hatten. Beide stehen unter der Rubrik des Fundortes: „Nöben“. M. Makkay [richtig J. Makkay] hat zwar die

nachträgliche Eintragung wahrgenommen, jedoch ist diese seiner Meinung nach unlesbar. In Wirklichkeit lassen sich beide Eintragungen gut entziffern. [D. h. Nagyszeben = Sibiu = Sibin = Hermannstadt.] Da die nachträglichen Eintragungen vom Museum genehmigt und noch dazu in den als Dokumenten geltenden Inventarbüchern effektiv durchgeführt wurden, kann [oder darf] ihre Authentizität und Berechtigung kaum bezweifelt werden.“ (S. 78, meine Kursive.).

Da der Verdacht besteht, daß B nachlässig und willkürlich mit diesen Quellen aus den Inventarbüchern umgeht, scheint es nötig zu sein, auch seine diesbezüglichen Feststellungen und Quellenforschungen zu überprüfen. Der Ausgangspunkt für eine solchen Kontrolle war, daß er – einerseits – im Katalog der ersten Jankovich-Sammlung (Ornatu pretiosi . . ., 1838, I. Bóna: A XIX. század nagy avar leletei. A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 1982–1983, S. 82, col. dextera: adneris statt adnexis, sinistrarum statt sinistrorum, aurea solida statt aurea solida, quattor statt quatuor, triginta et quattor statt triginta, et quatuor decimas sextas) in einigen Zeilen des lateinischen Textes grobe Lesefehler begangen hat, – andererseits – gab er das Gewicht einer Goldscheibe der Jankovich-Sammlung (Ung. Nationalmuseum, Inv. Nr. 5. 1852. 18. = 68. 24. 127: $20^5/4$ statt $20^3/4$) nicht richtig an. Man mußte also die angeblichen nachträglichen Fundorteintragungen in den Inventarbüchern des Ung. Nationalmuseums, die paläographischen Daten Bónas über einen „Nagyszeben“-Fundort kontrollieren. Es stellte sich heraus, daß seine „Lesung“ vollkommen falsch ist. In den Inventarbüchern ist in den Jahren zwischen 1894–1902 (und wahrscheinlich auch vor 1894 und nach 1902 mehrmals) diese bönaische „Fundortangabe“ neben mindestens 12 Goldgegenständen nachträglich und mit Bleistift eingeführt, und zwar neben solchen, die von ganz verschiedenen Fundorten des ganzen Karpatenbeckens stammen (z. B. Jákó, Kom. Szabolcs, Gyerk, Kom. Hont, Nagyvárád, Nagy-Enyed?, Hajdúszoboszló, Magyarvalkó, Gyulafehérvár, Székelyhid, Erdély = Siebenbürgen, Hecgemárook, Kom. Baranya, usw.). Die Eintragung ist in diesen Fällen deutlich und gut zu lesen: nicht Nöben (Nagyszeben), sondern *safeben*. Das bedeutet laut der derzeitigen ungarischen Schreibweise eindeutig, daß die Goldstücke zeitweilig in dem Safe (d. h. im Goldtresor) des Ung. Nationalmuseums untergebracht waren.

B hat mit einer unwissenschaftlichen und willkürlichen Methode den sog. Nagyszeben-Goldschatz erfunden, den *es einfach nicht gibt*. In fast derselben Weise „wies er nach“, daß die drei Jankovich-Goldscheiben und die Storno-Scheibe (in unserer Liste Nr. 1–3, bzw. 14.) aus dem Schatzfund von Tiszaszölös stammen. Dies ist aber nicht beweisbar, da B keine Daten, sondern nur spekulativen Theorien aufbringt, deren Qualität nicht besser als die Argumente der Nagyszeben-Theorie ist.

Die falschen Daten und unbegründeten, spekulativen Behauptungen in den

Artikeln von B können dazu beitragen, vor allem die internationale Forschung irreführen (da es aufgrund der deutschsprachigen Auszüge, die in einigen wichtigen Stellen den ung. Originaltexten nicht entsprechen, sehr schwer ist, dem komplizierten und oft auf falschen Erklärungen beruhenden Argumentation Bónas zu folgen). Eben deshalb wurde eine Liste über die bisher bekannt gewordenen Gold- und Kupferscheiben und die einzige Silberscheibe der kupferzeitlichen Lasinja-Kultur und ihrer Verwandten zusammengestellt, die auch die diesbezüglichen sicheren, zuverlässigen oder wahrscheinlichen Daten enthält. Es wird darin auch die unlängst in Zalavár, Transdanubien, gefundene Kupferscheibe angegeben, die genau datiert werden kann: sie stammt aus der frühen (I) Phase der Lasinja-Kultur (in unserer Liste Nr. 24, nach M. Virág 1986, Ss. 5–13). Demgemäß könnten auch einige Goldscheiben in die Frühphase der Lasinja-Kultur datiert werden. Wir möchten darin erinnern, daß B in seinem Aufsatz dazu schrieb, daß diese Goldscheiben in die späte (II. oder III.) Periode dieser Kultur datiert werden können.

Selbstverständlich müssen nach der Klärung der Nagyszeben-Frage all die imposanten aber aus der Luft gegriffenen Hypothesen, die B, basierend auf Zusammenhängen, Herkunft und Verbreitung der kupferzeitlichen Anhänger, Platten und Scheiben, aufstellt, als unberechtigt und falsch abgelehnt werden.

Zusammenfassend möchte ich noch darauf hinweisen, daß die dogmatische Auffassung von B (seine Lesung kann nicht bezweifelt werden: „... nines okunk s *jogunk* [meine Kursive!] kétségbevonni a Nagyszeben bejegyzősek jogosságát.“ – *dazu gibt es kein Recht* [meine Kursive!], B S. 52) den Grundprinzipien der wissenschaftlichen Forschung nicht entspricht. Dasselbe kann auch über seine typologischen Vergleichsmethode gesagt werden. Auf unserer Abbildung (Abb. 1) haben wir die Zeichnungen zu dem völkerwanderungszeitlichen Kelchgefäß zusammengestellt, die B als die besten Parallelen („Geschwister-Verwandte“) zu dem schwarzpolierten Kelch von Tiszaszölös zitiert (nach seiner Listen auf S. 61). Es ist ganz klar zu sehen, daß diese „Geschwister-Verwandte“ den Anforderungen der typologischen Verwandte – Parallelen überhaupt nicht entsprechen. Wir müssen auch weiterhin darauf bestehen, daß der schwarzpolierte (und nicht graue, wie es B infolge des Mangels an Quellenkenntnissen, z. B. die Arbeiten von J. Hampel, meint) Kelch nicht aus der Sarmatenzeit, sondern aus dem 5–6. Jht. nach Christus stammt (Abb. 1, in der Mitte des Kreises).

Schließlich müssen wir noch feststellen, daß aufgrund der Inventarbücher des Ung. Nationalmuseums (Nr. 3. 1902) der richtige Name von „Sigismund Roth (bei Bóna, S. 51: Sigismund Roth = Roth Zsigmond) einfach *Réti Zsigmond* lautete.

Abschließend möchten wir feststellen, daß der Beweggrund Bónas für seine beiden Artikel vermutlich nicht in allen Fällen der vorurteilslose Gesichtspunkt der wissenschaftlichen Forschung gewesen ist . . .